

EEN PUBLIEKE CEREMONIE IN EEN TURBULENT TIJDVAK

De inauguratie van Maria Theresia als gravin van Vlaanderen (1744)

Klaas Van Gelder & Bert Van Cauter

1. Inauguraties in de Zuidelijke Nederlanden: typering en historiografie

Publieke ceremonieën in de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Nederlanden staan sinds een tweetal decennia prominent in de geschiedkundige schijnwerpers.¹ De vorstelijke blijde intrede, al dan niet gekoppeld aan het zweren van een inhuldigingseed, kaapte een groot deel van de historiografische aandacht weg, met talloze casestudies als resultaat.² De achttiende eeuw werd in dit onderzoeks-

¹ Wij danken Michal Bauwens en Louise Vermeersch voor hun suggesties tijdens het schrijfproces, en de anonieme referent voor zijn of haar erg grondig uitgewerkte verslag met welgekomen tips en reflecties bij de eerste versie van de tekst.

² Een greep uit het aanbod: over de blijde intochten van Filips de Goede en Karel de Stoute in Gent: P. Arnade, *Realms of Ritual. Burgundian Ceremony and Civic Life in Late-Medieval Ghent*, Ithaca, 1996, pp. 127-158. Over de inauguraties door Maximiliaan van Oostenrijk en Filips de Schone: W.M. Blockmans, 'Le dialogue imaginaire entre princes et sujets: les joyeuses entrées en Brabant en 1494 et en 1496', in J.-M. Cauchies (ed.), *A la cour de Bourgogne. Le duc, son entourage, son train*, Turnhout, 1998, pp. 154-170; J.-M. Cauchies, 'La signification politique des entrées princières dans les Pays-Bas: Maximilien d'Autriche et Philippe le Beau', in *Ibidem*, pp. 136-152; Id., *Philippe le Beau. Le dernier duc de Bourgogne*, Turnhout, 2003, pp. 32-40. Over de intrede van Karel V in Gent: P. Arnade, 'The Emperor and the City: The Cultural Politics of the Joyous Entry in Early Sixteenth Century Ghent and Flanders', *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis en Oudbeidkunde te Gent*, 54 (2000), pp. 65-92. Over de inkomsten van prins Filips (de latere Filips II): S. Bussels, *Spectacle, Rhetoric and Power. The Triumphal Entry of Prince Philip of Spain into Antwerp*, Amsterdam/New York, 2012. Over de inauguratie van François de Valois, hertog van Anjou: A.-L. Van Bruaene, 'Spectacle and spin for a spurned prince. Civic strategies in the entry ceremonies of the Duke of Anjou in Antwerp, Bruges and Ghent (1582)', *Journal of Early Modern History*, 11/4-5 (2007), pp. 263-284. Over de inhuldigingen van de aartshertogen: M. Thøfner, 'Domina & Princeps proprietaria. The Ideal of Sovereignty in the Joyous Entries of the Archduke Albert and the Infanta Isabella', in W. Thomas en L. Duerloo (eds.), *Albert and Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, 1998, pp. 55-66. Over de inkomsten van de kardinaal-infant: C. Van de Velde en H. Vlieghe, *Stadsversieringen te Gent in 1635 voor de Blijde Intrede van de kardinaal-infant*, Gent, 1969; W. Waterschoot, '17 april 1635. P.P. Rubens heeft de artistieke leiding van de intrede van de kardinaal-infant Ferdinand te Antwerpen', in R.L. Erenstein (ed.), *Een theatergeschiedenis der Nederlanden. Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 1996, pp. 186-191. Over de inauguraties van Filips V en Karel VI: L. Lebeer, 'Les estampes relatives aux inaugurations de Philippe V et de Charles VI à Bruxelles', *Anciens Pays et Assemblées d'États*, 16 (1958), pp. 35-63. Over de intrede van Karel-Alexander van Lotharingen: Ch. Stalpaert, 'The Entry of Charles-Alexandre de Lorraine into Brussels: Monarchical Discourse in Public Ceremonies and Theatrical Performances', *Eighteenth-Century Life*, 26/2 (2002), pp. 69-82. Veel van deze studies hebben, voor wat de vroegmoderne tijd betreft, een sterk kunsthistorische invalshoek.

veld evenwel stiefmoederlijk behandeld, veelal vanuit de veronderstelling dat landsheerlijke inauguraties op dat ogenblik tot een luisterrijk spektakel ter verheerlijking van de vorst waren uitgegroeid, terwijl hun constitutionele betekenis grotendeels was uitgehold. In deze bijdrage wordt de inauguratie van Maria Theresia in 1744 als gravin van Vlaanderen voor het voetlicht gebracht, met als voornaamste doel het bijstellen van de theorie van betekenisverlies. Wij zullen in navolging van recent cultureel-politiek onderzoek proberen aan te tonen waarom ook midden achttiende eeuw vorstelijke inhuldigingen voor alle participanten betekenisvol bleven. Om uitspraken te kunnen doen over de betekenis van deze ceremonie komen zowel de tijdscontext, de concrete organisatie en financiering, als de betrokken instanties en functionarissen aan bod.

Hugo Soly oversteeg als eerste het casuele niveau en trachtte in 1981 de ontwikkeling van deze ceremonieën in de Nederlanden over de eeuwen heen te duiden. Soly onderscheidde drie fasen, die hij met de begrippen ‘communicatie’, ‘propaganda’ en ‘spektakel’ samenvatte. In de vijftiende en vroege zestiende eeuw domineerde zijns inziens het aspect van geritualiseerde communicatie tussen landsheer en onderdanen, waarbij de steden niet aarzelden om onder meer via triomfbogen en *tableaux vivants* hun desiderata en bekommernissen aan de vorst kenbaar te maken. In de loop van de zestiende eeuw nam niet alleen de ruimtelijke afstand tussen de vaak buiten de Nederlanden residerende soeverein en de Nederlanders toe, dit werd ook weerspiegeld in de plechtige inkomsten. Het programma en de vormgeving waren steeds meer gebaseerd op de geleerde cultuur, met ruime aandacht voor klassieke allegorieën, terwijl de iconografie de vorstelijke politiek steeds sterker ondersteunde. In een derde fase, die volgens Soly na Farneses Reconquista van de Zuidelijke Nederlanden aanbrak, werd de machtsverschuiving totaal. Zowel de centrale regering als de Kerk kregen een sterkere greep op de organisatie van de inkomsten en inauguraties ten nadele van de steden, en gebruikten deze momenten om het vorstelijk gezag te bejubelen. Van een dialoog was geen sprake meer, de plechtigheden werden een spektakel voor de massa die zich passief aan het pronkerige schouwspel vergaapte.³

Enkele jaren na het verschijnen van Soly's baanbrekende artikel zorgde André Holenstein voor een pendant in de Duitstalige wereld.⁴ Zijn monografie, die thematisch en chronologisch ruimer is van opzet, is vooral gebaseerd op casussen

³ H. Soly, ‘Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel’, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp. 341-360.

⁴ A. Holenstein, *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800-1800)*, Stuttgart/New York, 1991.

uit de Zwitserse en Zuid-Duitse ruimte. Hij vermeldt het werk van Soly niet, maar komt tot vergelijkbare conclusies. Ook Holenstein beklemtoont de transformatie van inhuldigingsceremoniën waarin de rechtshandeling van een al dan niet wederzijdse eed van trouw centraal stond, naar barokke spektakels waarin die eed elke betekenis had verloren. Holenstein spreekt in dat verband over de *Entrechtlichung des Huldigungsaktes*, en net als Soly schuift hij de late zestiende en vooral zeventiende eeuw als kantelmoment naar voren.⁵

Hoewel geen van beide auteurs die verschillende stadia in de ontwikkeling van de inhuldigingen absoluut afbakent, is ondanks de waarde van hun analyse, hun fasering voor de Nederlanden door andere vorsers genuanceerd. Meerdere historici toonden aan dat ook na de late zestiende eeuw plechtige intochten en andere vorstelijke ceremoniën door de stad of het gewest werden aangegrepen om via het ritueel of via voorafgaande onderhandelingen eisen op tafel te leggen. Het aspect van de dialoog was allerminst dood en begraven.⁶

In dit artikel willen wij dit toetsen voor het midden van de achttiende eeuw – een eeuw die in Soly's overzichtartikel jammer genoeg ontbreekt – aan de hand van de inhuldiging van Maria Theresia in Gent. Deze plechtigheid viel min of meer samen met het moment waarop het verlichte gedachtegoed ook in de Nederlanden voet aan de grond krijgt. Het was de eeuw waarin het staatsapparaat sneller dan voorheen moderniseerde en het wereldbeeld gerationaliseerd raakte. En toch werd ook dit beeld recent bijgesteld. Zo wijst Louise Vermeersch met haar studie over het groots opgezette Sint-Machariusjubileum in 1767 op het blijvende belang van publieke devotie in achttiende-eeuws Gent. Meer nog, ze positioneert zich in een historiografische traditie die als reactie op vroegere *top down*-benaderingen de zelfrepresentatie, het wederzijds overbrengen van boodschappen door organisatoren en deelnemers en de grote dynamiek van stedelijke ceremoniën benadrukt.⁷

⁵ *Ibid.*, pp. 448-460 en 479-503.

⁶ M. Thöfner, *A Common Art: Urban Ceremonial in Antwerp and Brussels during and after the Dutch Revolt*, Zwolle, 2007; A.-L. Van Bruaene, 'The Habsburg Theatre State. Court, City and Performance of Identity in the Early Modern Southern Low Countries', in R. Stein en J. Pollmann (eds.), *Networks, Regions and Nations. Shaping Identities in the Low Countries, 1300-1650*, Leiden/Boston, 2010, pp. 131-149; K. Van Gelder, 'The investiture of Emperor Charles VI in Brabant and Flanders: a test case for the authority of the new Austrian government', *European Review of History/Revue européenne d'Histoire*, 18/4 (2011), pp. 443-463. Een origineel perspectief biedt Michael Breen, die voor twee blijde inkomsten in zeventiende-eeuws Dijon analyseert hoe deze ceremoniën door de stedelijke elite doelbewust werden aangegrepen om boodschappen naar de vorst en naar de andere geledingen van de stadsbevolking uit te sturen, onder meer om de sociale orde en de politieke hiërarchie te herbevestigen: M.P. Breen, 'Addressing La Ville des Dieux: Entry Ceremonies and Urban Audiences in Seventeenth-Century Dijon', *Journal of Social History*, 38/2 (2004), pp. 341-364.

⁷ L. Vermeersch, *De viering van stadsheiligen in de achttiende eeuw. Het zevenhonderdjarig jubileum van de verheffing van de relieken van Sint-Macharius te Gent*, onuitgegeven masterscriptie Universiteit Gent, 2013. Zie ook Louise Vermeersch' bijdrage in deze band.

In zekere zin sluit Vermeersch aan bij de oproep van de Duitse historica Barbara Stollberg-Rilinger, die pleit voor een opwaardering van vroegmodern ceremonieel door dit vanuit een cultuurhistorische bril te bekijken en politiek-institutionele geschiedenis als een geschiedenis van symbolen te analyseren. Dat het symbolisch handelen een ontwikkeling doormaakte, staat volgens haar buiten kijf, maar zij bestrijdt energiek de idee van een lineaire uitholling van symbolisch en ritueel handelen ten gunste van rationeel-discursieve handelingen.⁸ Politiek handelen kan volgens haar slechts adequaat worden geïnterpreteerd door niet de politieke daden *an sich*, maar ook de betekenis die de participanten en getuigen aan deze daden toeschrijven, in rekening te brengen. Daarmee reageert zij op vorsers die rituelen en ceremonieën als holle formaliteit afdoen. Zo verleende de performatieve ceremonie van investituur van vazallen binnen het Heilig Roomse Rijk volgens Stollberg-Rilinger een symbolische meerwaarde aan deze rechtshandeling. De consensuele machtsuitoefening in het Rijk werd ritueel uitgedrukt, de keizer en de keurvorsten konden via deze plechtigheden hun macht legitimeren, en via de investituur kon ook de vazal deelachtig worden aan deze legitimiteit. Deze investituur was evenwel geen statisch gebeuren, beide partijen beschikten over een zekere onderhandelingsmarge waardoor deze ceremonie evenzeer op symbolische wijze de onderlinge machtsverhoudingen binnen het Rijk weerspiegelde. Daardoor behield deze plechtigheid tot midden achttiende eeuw haar betekenis.⁹

In wat volgt trachten wij de inhuldiging van Maria Theresia vanuit deze nieuwe invalshoeken te analyseren, in de veronderstelling dat een combinatie van politieke geschiedenis en cultuurgeschiedenis zal helpen te begrijpen waarom ook in de achttiende eeuw, nota bene in een heel woelige politieke context, nog zoveel inspanningen werden geleverd om deze publieke ceremonie te organiseren.¹⁰

⁸ B. Stollberg-Rilinger, 'Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in spätmittelalter und Früher Neuzeit', *Zeitschrift für Historische Forschung*, 27/3 (2000), p. 390.

⁹ B. Stollberg-Rilinger, 'Le rituel d'investiture dans le Saint-Empire de l'époque moderne: histoire institutionnelle et pratiques symboliques', *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, 56/2 (2009), pp. 7-29.

¹⁰ De Gentse inauguratie van 1744 komt summier aan bod in: M. Fredericq-Lilar, 'Feestdecors in Gent tijdens de regering van Karel van Lotharingen', in *Karel Alexander van Lotharingen, gouverneur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden. Tentoonstelling 18/9-16/12/1987. Europalia 87 Österreich*, Brussel, 1987, pp. 137-139.

Afbeelding 1: Allegorische voorstelling van de inauguratie van Maria Theresia als gravin van Vlaanderen, gravure door F. Pilsen naar het ontwerp van Ph. Marissal (© Universiteitsbibliotheek Gent).

2. Historische context

Keizer Karel VI overleed op 20 oktober 1740. Hij liet geen zoon na, zijn oudste dochter Maria Theresia (°1717) volgde hem op krachtens de Pragmatieke Sanctie. Deze in 1713 opgemaakte successieregeling bepaalde dat bij ontstentenis van een zoon, niet de dochters van Karels oudere broer Jozef I (keizer van 1705 tot 1711) of zijn zussen eerste in lijn werden voor de opvolging, maar wel Karels eigen dochters die mogelijk nog ter wereld zouden komen. De Pragmatieke Sanctie werd tussen 1720 en 1725 in alle territoria van de Oostenrijkse monarchie aanvaard, afgekondigd en plechtig verankerd als constitutionele basiswet. Daardoor werd de successieregeling in het Habsburgse statencomplex geüniformeerd en de gemeenschappelijke soeverein geïnstitutionaliseerd. Toen het met de jaren steeds onwaarschijnlijker werd dat Karel VI nog een zoon zou verwekken, streefde hij ook de internationale erkenning van de nieuwe opvolgingsregeling na, in de hoop bij zijn overlijden een dynastieke en politieke crisis in de Oostenrijkse monarchie te vermijden.¹¹ Karels hoop was ijdel: de Pragmatieke Sanctie bleek na zijn dood een waardeloos vel perkament, de garanties van de andere mogendheden papieren beloften. Slechts enkele dagen na zijn overlijden liet de Beierse keurvorst Karel Albrecht weten het geboorterecht van Maria Theresia niet te erkennen. In december viel vervolgens Frederik II van Pruisen Silezië binnen. Samen met Frankrijk en Spanje steunde hij ook de Beierse aanspraken op de keizerstitel en de erfenis van Karel VI. Zowel Pruisen, Frankrijk als Spanje hadden nochtans de Pragmatieke Sanctie erkend.¹²

De Pruisische inval was het startschot van de zogenoemde Eerste Silezische Oorlog, een onderdeel van wat overkoepelend de Oostenrijkse Successieoorlog wordt genoemd. Daarenboven opende Karel Albert van Beieren in de zomer van 1741 een tweede front door zijn inval in Passau en later in Oostenrijk zelf, terwijl Spanje in de winter van 1741-1742 Italië binnenviel. Ook de Saksische keurvorst, die via zijn huwelijk met de oudste dochter van Jozef I eveneens aanspraak maakte op delen van de Habsburgse *Hausmacht*, vervoegde de rangen van Maria Theresia's tegenstanders. De Beierse troepen naderden in oktober 1741 tot op ongeveer zestig kilometer van Wenen, waardoor Oostenrijk op de rand van de afgrond kwam te staan. De jonge vorstin bood Pruisen in ruil voor Silezië

¹¹ W. Brauneder, 'Die Pragmatische Sanktion – das Grundgesetz der Monarchia Austriaca', in K. Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg/Wenen, 1985, pp. 141-150; Ch. Ingrao, 'Pragmatic Sanction and the Theresian Succession: A Reevaluation', *Études danubiennes*, 9/1 (1993), pp. 71-87; M.S. Anderson, *The War of the Austrian Succession 1740-1748*, Londen/New York, 1995, pp. 7-11.

¹² M. Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence. War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*, Londen, 2003, pp. 246-249.

zelfs delen van de Nederlanden of van haar Italiaanse territoria aan. In november 1741 viel Praag voor de Frans-Beierse troepen. Voor Maria Theresia leek de situatie uitzichtloos.¹³

Het geheime akkoord van Kleinschnellendorf zorgde eind 1741 echter voor een preliminair einde van de Eerste Silezische Oorlog. Hoewel dit bestand tussen Oostenrijk en Pruisen slechts enkele weken stand hield en hoewel de Beierse keurvorst in januari 1742 tot keizer Karel VII werd gekroond, zette Oostenrijk in die maanden een opmerkelijke tegenaanval in, met als resultaat de bevrijding van Praag en de tijdelijke bezetting van Beieren. De Oostenrijkse successen leidden in mei 1744 tot een grote anti-Oostenrijkse coalitie bestaande uit Pruisen, Beieren, de Palts, Hessen-Kassel en Frankrijk. De Tweede Silezische Oorlog barstte los en Frankrijk viel de Oostenrijkse Nederlanden binnen. Vanaf 1745 begonnen de verschillende oorlogvoerende partijen, van meet af aan geplaagd door een gebrek aan consensus en gemeenschappelijke oorlogsdoelen, vredesgesprekken te voeren. Die resulteerden in oktober 1748 in de Vrede van Aken. Oostenrijk verloor het gros van Silezië en boette aan invloed in op het Italiaanse Schiereiland, maar Maria Theresia had haar opvolging verzekerd en Oostenrijk bleef een grootmacht in Centraal-Europa.¹⁴

Het wapengekletter trof de Zuidelijke Nederlanden in de eerste jaren van de oorlog niet rechtstreeks. Wel moesten deze gewesten diep in de geldbuidel tasten om de Oostenrijkse oorlogsmachine draaiende te houden. Zij droegen in hoofdzaak aan de oorlogsinspanningen bij via buitengewone beden en via hun kredietmarkt.¹⁵ Bovendien was het op hun grondgebied dat vanaf 1742 Engelse troepen aan land kwamen om samen met keizerlijke en later ook Staatse regimenten – samen het zogenoemde Pragmatieke Leger – de strijd aan te gaan voor het behoud van de bepalingen in de Pragmatieke Sanctie. Pas in 1744 werden deze gewesten direct in de oorlog meegezogen. Frankrijk viel in juni van dat jaar de Nederlanden binnen. In 1745 en 1746 kwam met uitzondering van Luxemburg en Gelre zelfs het hele Zuid-Nederlandse territorium onder gezag van de Franse bezettingsmacht te staan. Pas in januari 1749, enkele maanden na de Vrede van Aken, werden deze gewesten ontruimd.¹⁶

¹³ Anderson, *The War*, pp. 59-89; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, pp. 208-217 en 246-250

¹⁴ Anderson, *The War*, pp. 90-209; Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence*, pp. 250-259 en 262-264.

¹⁵ P. Lenders, 'Ontwikkeling van politiek en instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden. De invloed van de Europese oorlogen', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 64/1-2 (1981), pp. 37-39.

¹⁶ P. Lenders, 'De Zuidelijke Nederlanden onder Maria Theresia 1740-1780', in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1980, vol. 9, pp. 92-97; G. Thewes, *Stände, Staat und Militär. Versorgung und Finanzierung der Armee in den Österreichischen Niederlanden 1715-1795*, Wenen, 2012, pp. 37-39.

Niet alleen de oorlog, met de bijhorende militaire zenuwachtigheid en financiële kopzorgen, was weinig bevorderlijk voor het organiseren van groots opgezette vorstelijke inhuldigingen. Op korte tijd onderging ook de top van de bestuurlijke piramide in de Oostenrijkse Nederlanden meerdere wissels. Dit droeg bij tot herhaalde vertragingen bij de organisatie van de inauguratie. Sinds oktober 1725 werd Karel VI in Brussel vertegenwoordigd door zijn zus, aarts Hertogin Maria Elisabeth. Deze landvoogdes maakte aanvankelijk handig gebruik van haar uitgebreide volmachten om het bestuur krachtig in handen te nemen. Zeker op vlak van religie aarzelde ze niet haar ultramontaanse gezindheid te laten primeren op de Weense wens tot inschikkelijkheid inzake jansenisme of kerkelijk asielrecht. Aan haar zijde stond een grootmeester van het hof met als dubbele opdracht de landvoogdes te adviseren en een oogje in het zeil te houden. Eind 1732 werd de eerste grootmeester, de Italiaan Julio Visconti, vervangen door de energieke graaf Friedrich August von Harrach, die een bestuurlijke centralisering en een financieel-economisch herstelprogramma probeerde door te voeren. Door haar gevorderde leeftijd en gezondheidsproblemen trok de landvoogdes zich steeds vaker terug en vertrouwde ze Harrach geleidelijk het gros van de regeringstaken toe.¹⁷ Toen Karel VI overleed was zij een oude dame met talloze kwaaltjes, voor wie de deelname aan de inhuldigingsceremonieën in Brabant en Vlaanderen een zware belasting zou vormen.

In april 1741 werd Karel Alexander van Lotharingen, zwager van de nieuwe vorstin, naar voren geschoven als adjunct naast de landvoogdes. Officieel werd hij aangesteld om Maria Elisabeth bij te staan wegens haar tanende gezondheid, in de feiten moest hij haar eigengereide optreden binnen de perken houden. Hij werd aangesteld met een opvolgingsrecht, maar zijn militaire opdrachten hielden hem vooralsnog aan het front. In augustus 1741 overleed echter de landvoogdes. Krachtens de *Pliego de Providencia* volgde Harrach haar op als landvoogd ad interim. Maar zijn ambtsperiode was van korte duur. Door aanhoudende spanningen met de hertog van Arenberg (de opperbevelhebber van de troepen in de Nederlanden), de Hoge Raad voor de Nederlanden in Wenen en de Zuid-Nederlandse standen, verzocht en kreeg hij in 1743 zijn terugroeping naar Wenen. Hoewel de crisis in het landsbestuur de zending van een nieuwe landvoogd van den bloede wenselijk maakte, stak de voortwoedende oorlog hier een

¹⁷ Over Maria Elisabeth: S. Hertel, *Erzherzogin Maria Elisabeth und ihr Statthalterhof in Brüsel (1725-1741)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universität Wien, 2012; M. Engels, *De godsdienstpolitiek van Maria-Elisabeth, gouvernante der Zuidelijke Nederlanden, 1725-1741*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U.Leuven, 1976. Over het ambt van grootmeester van het hof: P. Lenders, 'Grootmeester van het Hof (1725-1741)', in E. Aerts, M. Baelde e.a. (eds.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden*, Brussel, 1994, vol. 1, pp. 246-255.

stokje voor. In februari 1743 werd Karl Ferdinand von Königsegg-Erps aangesteld tot gevolmachtigd minister in afwezigheid van Karel Alexander. Königsegg-Erps gaf op zijn beurt na iets meer dan een jaar de fakkel door aan Karel Alexander, die in januari 1744 samen met zijn echtgenote Maria Anna was benoemd tot landvoogd. In maart maakten zij hun opwachting in Brussel, waar Maria Anna op 16 december aan de gevolgen van een miskraam overleed. Hij was al in de zomermaanden uit Brussel vertrokken om het Rijnleger aan te voeren. Pas in 1749 zou hij voor een tweede keer zijn landvoogdij opnemen.¹⁸

Een snelle opvolging van regeringsleiders gecombineerd met de nodige portie wantrouwen tussen enkele geledingen in het landsbestuur en dit alles overgoten met een sausje van oorlogsinspanningen, maakte elk groots bestuurlijk project bijzonder moeilijk. Bovendien kon het centrale gouvernement de inhuldigingsceremonieën niet zonder meer opleggen. Daarvoor moest Brussel samenwerken met gewestelijke en lokale instanties, die niet lijdzaam zouden toezien hoe boven hun hoofden beslissingen werden genomen. Ondanks de thesen van Hugo Soly en André Holenstein bleef de inhuldiging ook in de achttiende eeuw bij uitstek een contractueel gebeuren, waarin een vertegenwoordiger van de landsheer en vertegenwoordigers van de onderdanen wederzijdse eden zwoeren. Zonder deze eedaflegging werd de vorst niet als natuurlijk landsheer beschouwd, en die eden werden nog steeds geacht de rechten en privileges van de onderdanen te beschermen. Ook in de achttiende eeuw behielden de inauguraties daardoor hun juridische of constitutionele waarde. Voor de volledigheid moet hier evenwel aan worden toegevoegd dat in de vroegmoderne Nederlanden met een doorgaans afwezige monarch, blijde intreden zich niet alleen voordeden bij een troonswissel, maar ook bij de aankomst van nieuwe landvoogden. Deze inkomsten gingen echter enkel gepaard met het uitwisselen van eden, en dus met een formele inhuldiging, bij het aantreden van een nieuwe monarch. Er moet tussen beide ceremonieën bijgevolg een onderscheid worden gemaakt.

Zoals later in dit artikel nog ter sprake komt, slaagden de gewestelijke Staten er in de loop van de zeventiende eeuw in om ten nadele van de grote steden de voornaamste gesprekspartners te worden van de vorst inzake inzegeningen.

¹⁸ P. Lenders, 'De aanstelling van graaf Frederik von Harrach tot landvoogd der Nederlanden na de dood van Aartshertogin Maria Elisabeth (1741). Een verslag van P.F. de Neny', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 79/1-2 (1996), pp. 27-33; M. Galand, *Charles de Lorraine, gouverneur général des Pays-Bas autrichiens (1744-1780)*, Brussel, 1993, pp. 45-56; E. Kovács, 'Oostenrijk en de Zuidelijke Nederlanden in de 18de eeuw', in L. Duerloo (ed.), *Karel Alexander van Lotharingen. Mens, veldheer, grootmeester*, Brussel, 1987, pp. 4-17, hier vooral pp. 8-10. Voor de benoemingspatenten en instructies van alle hier vermelde vorstelijke vertegenwoordigers: E. Kovács (ed.), *Instruktionen und Patente Karls (III.) VI. und Maria Theresias für die Statthalter, Interimsstatthalter, bevollmächtigten Minister und Obersthofmeister der Österreichischen Niederlande (1703-1744)*, Wenen, 1993.

Onderzoek naar de precieze rol en betekenis van deze Staten in de Oostenrijkse Nederlanden staat nog in zijn kinderschoenen. Toch is het duidelijk dat deze instanties begin achttiende eeuw niet terugdeinsden voor doorgedreven lobbyactiviteiten en dat zij herhaaldelijk grote invloed konden uitoefenen op het beleid.¹⁹ In de loop van deze eeuw zou het centrale landsbestuur weliswaar steeds meer de autonomie van de standenvertegenwoordigingen aantasten. Zo werden ook de Staten van Vlaanderen in 1754 grondig hervormd en beter ingepast in het staatsapparaat.²⁰ Niet alleen was hier bij de dood van Karel VI nog geen sprake van, ook vermoeden wij dat bijkomende studies zullen bevestigen dat de Zuid-Nederlandse Staten niet noodzakelijk als slachtoffer van het absolutistisch centralisme mogen worden gezien. Wellicht wisten zij zich, zoals Marie-Laure Legay aantoonde voor de Franse representatieve instellingen, in het expanderende staatsapparaat te integreren om hun eigen competentiekorf uit te breiden.²¹

De Staten van Vlaanderen kenden een eigenaardige samenstelling. De steden Gent en Brugge waren er, in weerwil van hun verminderde economische belang, in geslaagd om doorheen de vroegmoderne tijd hun stem in het statenkapittel te bewaren.²² Zij moesten verder enkel rekening houden met het Brugse Vrije en de clerus. In de bronnen is sprake van de ‘clerus en Leden van Vlaanderen’. Voor de inhuldiging van een landsheer werd evenwel ook de adel opgeroepen, ook al had de tweede stand in Vlaanderen formeel geen stem en zetel in de Staten. De adellijke participatie bij de inauguratie was gebaseerd op een lange traditie. Ook voor de inzegening van Maria Theresia werden zij opnieuw opgeroepen en geconsulteerd.

¹⁹ Cf. K. Van Gelder, ‘The Estates of Flanders Manning the Barricades for Territorial Integrity: the Protest Against the Barrier Treaty of 1715’, in G. Martyn, R. Vermeir en Ch. Vancoppenolle (eds.), *Intermediate Institutions in the County of Flanders in the Late Middle Ages and the Early Modern Era*, Brussel, 2012, pp. 115-137; Id., ‘Searching for a Modus Vivendi. Monarch and Estates in the Austrian Netherlands (ca. 1715-1720)’, in G. Barth-Scalmani, J. Bürgschwentner e.a. (eds.), *Forschungswerkstatt: Die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert/Research Workshop: The Habsburg Monarchy in the 18th Century*, Bochum, 2012, pp. 173-184; Id., ‘Lobbyen via afvaardigingen: de Staten van Brabant en Vlaanderen in het eerste kwart van de achttiende eeuw’, in G. Vermeesch en L. Geeverns (eds.), *Lobbypraktijken in de Vroegmoderne Nederlanden*, Maastricht, 2014 (ter perse).

²⁰ P. Lenders, *De politieke crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende eeuw. Bijdrage tot de geschiedenis van de Aufklaerung in België*, Brussel, 1956.

²¹ Cf. M.-L. Legay, ‘Apparence et réalité du pouvoir de représentation des provinces à Paris. L'exemple des Etats provinciaux du Nord au XVIIIème siècle’, *Parliaments, Estates and Representation*, 19 (1999), pp. 119-141.

²² M. Nuyttens en A. Zoete, ‘De vier Leden en de Staten van Vlaanderen’, in W. Prevenier & B. Augustijn (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, pp. 67-78. De stad Gent, die het decor vormde voor Maria Theresia’s inhuldiging, werd geplaagd door grote solvabiliteitsproblemen: P. Lenders, *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787). Een institutionele benadering*, Kortrijk-Heule, 1990, pp. 183-192.

3. Eerste poging: een gecombineerde inhuldigingsceremonie in Brussel (1740-1741)

Maria Theresia verzocht Maria Elisabeth al meteen bij de kennisgeving over de plotse dood van haar vader om informatie over het geschikte tijdstip en de middelen voor haar inauguratie in de Nederlanden.²³ Wenen wenste vooral meer te weten over de volmacht die voor het zweren van de eed moest worden verstrekt, en over de manier waarop Brabant en Vlaanderen zouden reageren als de inhuldiging door een gevormde commissaris zou worden volbracht in geval van ziekte van de oude gouvernante.²⁴ In beide gewesten was het namelijk gebruikelijk dat de representant van de vorst hoogstpersoonlijk de eed van trouw aan de gewestelijke grondrechten zwoer.²⁵

Heel snel werd in Brussel een aanvang gemaakt met de voorbereidselen. Maria Elisabeth gaf de Geheime Raad de opdracht om een jointe samen te stellen voor de organisatie van deze plechtigheden en om te onderzoeken hoe vroegere inauguraties waren vormgegeven. De hoofd-voorzitter en twee raadsheren van de Geheime Raad, respectievelijk A.D. de Steenhault, G.I. Pycke en L.J. de Robiano, moesten er deel van uitmaken.²⁶ Deze commissie, die tot de uiteindelijke inhuldiging in 1744 bleef vergaderen, raadde in een consult een volmacht aan uit naam van zowel de vorstin – die als “propriétaire” van het land werd beschouwd – als uit naam van haar echtgenoot – die als “mari et bail” aan haar zijde stond. Het argument luidde dat een vrouwelijke vorstin in de Nederlanden altijd bijgestaan werd door een mannelijke regent, waarvoor men verwees naar Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk, of Isabella en Albrecht. Op die manier meenden de jointeleden eventuele bezwaren van de Staten te kunnen afwenden en kosten te kunnen vermijden voor een tweede inauguratie als Maria Theresia later haar echtgenoot zou willen laten erkennen als “Roi et prince de tous ses Etats”. Daarom ook ontwierp de jointe twee mogelijke volmachtbrieven: één uit naam van de vorstin alleen, en een andere uit haar naam samen met die van haar echtgenoot.²⁷

²³ Depêche van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 22 okt. 1740, en rondzendbrief van 2 nov. 1740 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wenen (verder HHStA), België DD A – Kaiserliche Depeschen (verder Depeschen), nr. 18); brief van Maria Elisabeth aan de Geheime Raad, 19 nov. 1740 (Algemeen Rijksarchief, Brussel (verder ARA), Geheime Raad – Oostenrijkse periode (verder GR), nr. 6, f. 34).

²⁴ Depêche van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 3 dec. 1740 (HHStA, Depeschen, nr. 18).

²⁵ Cf. Van Gelder, ‘The investiture’, p. 448 en pp. 453-454.

²⁶ Brieven van Maria Elisabeth aan de Geheime Raad, 23 en 28 nov. 1740 (ARA, GR, nr. 6, f. 36 en f. 39).

²⁷ Consult van de Jointe voor de Inauguratie, 5 dec. 1740, met bijlagen (ARA, GR, nr. 6, f. 41-62v.); rondzendbrieven aan de Staten, 18 feb. 1741 (ARA, GR, nr. 6, f. 237-240). Deze jointe heeft nooit een echte naam gekregen. Er wordt onder meer naar verwezen als *la jointe etablie pour les affaires de l'inauguration*. Ik spreek daarom gemakshalve over de ‘Jointe voor de Inauguratie’ of kortweg ‘de jointe’.

Een ander thema dat van meet af aan naar voren werd geschoven was, zoals uit het hierboven vermelde consult blijkt, de uitzichtloze financiële toestand van het land en de daaruit resulterende moeilijkheden voor de organisatie van dure ceremonieën zoals de inauguraties. Hiermee rekening houdend, en aangezien Maria Theresia opgeroepen had tot een snelle en zo goedkoop mogelijke inauguratie, stelden de jointeleden een gecombineerde ceremonie in Brussel voor met gedeputeerden uit alle gewesten. Een schare prijzige inhuldigingen in de provincies kon zo worden vermeden. Door de plechtigheid in het Brusselse stadhuis of in het paleis te laten voltrekken, hoefde er bovendien geen duur theater te worden gebouwd.

In januari 1741 kwam het inauguratiedossier in Wenen ter tafel in de Hoge Raad der Nederlanden en de *Geheime Konferenz*, de ministeriële conferentie naast de Oostenrijkse vorst. In februari verzond Maria Theresia vervolgens de volmachten voor het zweren van de eden.²⁸ Ondanks de vraag van de jointe wenste zij eerst de inhuldiging, en pas nadien de overhandiging van de akte van het mederegentschap voor haar gemaal aan de Staten. Zo zouden de eden enkel in haar naam worden gezworen.²⁹ Sinds 1732 was haar echtgenoot Franz Stephan, die in 1737 zijn hertogdom Lotharingen verloren was maar als compensatie groothertog van Toscane werd, steeds meer in de staatszaken van de Habsburgse monarchie ingewijd. Hij zetelde bijvoorbeeld in de *Geheime Konferenz* en was sinds maart 1732 landvoogd in Hongarije. Na de dood van Karel VI werd hij tot mederegent van de onervaren Maria Theresia in de erflanden aangesteld, terwijl zij ook de Boheemse keurvorstelijke waardigheid aan hem overdroeg. De reden voor deze bepalingen is minder poëtisch dan de oprechte liefde tussen Maria Theresia en Franz Stephan laat vermoeden: het was een poging om het internationale gewicht van de kleine landsheer op te drijven en zo zijn kansen op het keizerschap gaaf te houden. In 1742 delfde hij echter het onderspit, pas na het overlijden van Karel VII in 1745 werd hij tot keizer van het Heilig Roomse Rijk verkozen.³⁰ Het mederegentschap dat dit hielp mogelijk maken, bleek echter een eerste bron van discussie bij de organisatie van de inhuldigin-

²⁸ De *Geheime Konferenz* sprak zich op basis van de Pragmatieke Sanctie uit tegen een inauguratie in naam van zowel Maria Theresia als haar gemaal, en ging daarmee in tegen de voorkeur van Maria Elisabeth en de Jointe voor de Inauguratie: consult van de *Geheime Konferenz*, 26 januari 1741 (HHStA, België DD A – Vorträge, 3).

²⁹ Dépêche van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 15 feb. 1741 (HHStA, Depeschen, nr. 19). Een kopie van de volmacht is te vinden in: ARA, GR, nr. 6, f. 76-78.

³⁰ F. Reinöhl, 'Die Übertragung der Mitregentschaft durch Maria Theresia an Grossherzog Franz Stephan und Kaiser Joseph II.', in A. Helbok (ed.), *Die deutschen Weiler-Orte*, Innsbruck, 1929, pp. 650-661; R. Zedinger, *Franz Stephan von Lothringen (1708-1765). Monarch, Manager, Mäzen*, Wenen/Keulen/Weimar, 2008, pp. 79-95.

gen. Maria Theresia bleef aanvankelijk volharden en wilde de nodige akten pas na de beëdiging aan de Staten laten bezorgen.³¹

Op 27 februari 1741 boog de Kabinetsjointe, een overkoepelend adviesorgaan met wisselende samenstelling dat door de landvoogdes in alle belangrijke zaken werd geconsulteerd, zich over dit dossier op basis van de vorstelijke dépêche van 15 februari en de volmachten die daarbij gevoegd waren.³² Tijdens de bespreking rezen enkele problemen. Zo ontbrak in de volmacht een clausule met de expliciete vermelding van de Brabantse Blijde Inkomst en de privileges van de overige gewesten. De verwachting was dat de Staten van Brabant hier aanstoot aan zouden nemen. Evenmin was het duidelijk of er een aparte machtiging opge maakt diende te worden voor het Geretrocedeerde Land, de plattelandsregio rond de steden Veurne en Ieper en het Doornikse. Dit gebied was na 1713 weer bij de Zuidelijke Nederlanden gehecht, maar bleef, met uitzondering van Doornik en het Doornikse, een land van impositie. Dit betekent dat deze regio niet meer in de Staten van Vlaanderen was vertegenwoordigd, en dat de onderdanen geen beden aan de vorst konden weigeren. Die beden werden eenvoudigweg opgelegd. Dit was een voortzetting van de situatie onder het voorgaande Franse bewind. Alleen in Doornik was er bijgevolg sprake van een volwaardige inauguratie, de overige steden en kasselrijen zwoeren enkel de eed van trouw en gehoorzaamheid aan de vorst. Een wederzijdse eedaflegging werd hun niet gegund. In de Kabinetsjointe werd beslist na te gaan hoe deze punten in 1717 waren opgelost.

Dit is één van de vele voorbeelden van hoe het beroep op historische antecedenten de nieuwe ceremonie in een bestuurlijke traditie plaatste die haar een aura van legitimiteit verschaftte. De inauguratie van Karel VI was de eerste onder het Oostenrijks bewind. Zijn vijandschap met de Spaanse vorst Filips V, die in 1702 als landsheer in de Nederlanden was ingehuldigd, zorgde ervoor dat Filips' inhuldiging en regeertijd als onwettig werden afgeschilderd. Bijgevolg moest men in 1717 op zoek naar antecedenten uit de Spaanse periode om de inauguraties correct te kunnen organiseren. De inhuldiging van 1717 vond bovendien plaats in een sfeer van politieke hoogspanning. Het nieuwe regime zat nog niet stevig in het zadel, in Brussel giste corporatief ongenoegen en het Barrièreverdrag van 1715 stuitte de Staten van Brabant en Vlaanderen tegen de borst. Het kwam tot onderhandelingen tussen vorst en standen, en tot vorstelijke toegevin-

³¹ Dépêches van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 22 februari 1741 en een niet nader bepaalde datum in diezelfde maand (HHStA, Depeschen, nr. 19).

³² Consult van de Kabinetsjointe, 27 feb. 1741 (ARA, GR, nr. 6, f. 66-73v.).

gen die de weg openden voor de ceremonieën. Wegens de gewijzigde politieke constellatie na de Spaanse Successieoorlog, onder meer dankzij de teruggave van het Geretrocedeerde Land, had men in de aanloop naar de plechtigheden toen echter ook knopen moeten doorhakken die afweken van de geplogenheden onder Spaans bestuur. Voor de beëdiging van Maria Theresia moest men ook om die reden vaak teruggrijpen naar het voorbeeld van 1717.³³

Een ander vraagstuk dat in de Kabinetsjointe besproken werd, was de rol van de mederegent. Markies de Herzelles, superintendent en directeur-generaal van Financiën, suggereerde om de mederegent een autorisatieakte te laten opmaken voor Maria Theresia om de geldigheid van haar volmachten te onderstrepen. Dit document kon dan worden gebruikt voor het geval de Staten aanstoot namen aan de inauguratie van een vorstin zonder bijstand van haar echtgenoot. Harrach wierp op dat Maria Theresia een inhuldiging uit naam van zowel zichzelf als van haar echtgenoot wilde vermijden uit vrees dat andere mogendheden daarin een schending van de door hun gewaarborgde Pragmatieke Sanctie zouden zien. Om die reden werd besloten de mening van de vorstin te vragen. Zij reageerde echter korzelig op deze suggestie. In haar *depêche* van 5 april maakte Maria Theresia expliciet duidelijk dat ze niet wilde toegeven aan de wens om een autorisatie vanwege de mederegent inzake de validiteit van de volmachten. Vanuit diezelfde gedachtegang kon namelijk ook de geldigheid van de door haar uitgevaardigde akten voor het mederegentschap worden betwist. Ze hield het been stijf en verordende andermaal om de in februari verstuurde volmacht aan de Staten te bezorgen. Betreffende het Geretrocedeerde Land droeg ze op het voorbeeld van 1717 te volgen, namelijk een aparte ceremonie waarbij enkel de onderdanen de eed van trouw zwoeren aan de vorst, en niet omgekeerd.³⁴

Eind april liet de jointe weten alles klaar te hebben om de Staten van de verschillende gewesten over de inauguratie te laten delibereren.³⁵ Net zoals in 1717 werd in Vlaanderen ook de adel als stand opgeroepen om te beraadslagen over de inauguratie, zoals hierboven vermeld werd. Unaniem stemden de getitelde edelen in met het voorstel om de plechtigheid in Brussel te laten plaats-

³³ Van Gelder, 'The investiture'. Het was de Jointe voor de Inauguratie die al deze kwesties concreet onderzocht. Dit orgaan kwam onder meer tot de vaststelling dat in 1717 in de volmachten geen melding werd gemaakt van de Blijde Inkomst, dat het Geretrocedeerde Land toen probleemloos in bezit genomen was uit hoofde van de algemene volmacht, en dat Karel VI krachtens datzelfde document geïnaugureerd was in Doornik en het Doornikse: consult van de Jointe voor de Inauguratie, 8 maart 1741, met bijlagen (ARA, GR, nr. 6, f. 80-118v.). Opvallend is ook dat de Jointe voor de Inauguratie vanaf nu naast kostenbesparing ook de wankelende gezondheid van de landvoogdes aanhaalde als reden voor de gecombineerde ceremonie.

³⁴ *Depêches* van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 5 april en 3 mei 1741 (HHStA, *Depeschen*, nr. 19).

³⁵ Consult van de Jointe voor de Inauguratie, 20 april 1741 (ARA, GR, nr. 6, f. 130-131v.).

vinden.³⁶ Op 21 juli lieten de voltallige standen van het graafschap vervolgens weten akkoord te gaan met de volmacht en de regelingen betreffende het sturen van gedeputeerden naar de hoofdstad. Wel wensten zij dat op de dag van de Vlaamse inhuldiging geen andere inauguraties zouden plaatsvinden. Bovendien drukten zij de hoop uit dat als de toekomst de monarchie in internationaal rustiger vaarwater zou brengen, Maria Theresia alsnog naar Vlaanderen zou reizen om er haar blijde intrede hoogstpersoonlijk te houden en er haar inauguratie te vernieuwen.³⁷ Met andere woorden: pragmatische overwegingen haalden de bovenhand boven de wens om de eedaflegging als vanouds op eigen grondgebied te houden. Alles leek dus te wijzen op een spoedige inhuldiging, zij het in een ongebruikelijke formule.

4. Tweede poging: een nieuwe landvoogd en een Gentse ceremonie (1743-1744)

Op 26 augustus 1741 overleed echter Maria Elisabeth. Harrach nam de interimaire landvoogdij op zich in afwachting van de komst van Karel Alexander van Lotharingen. De oorlogssituatie maakte diens spoedige komst echter weinig waarschijnlijk; als bevelhebber verkeerde hij in de onmogelijkheid het strijdtoneel te verlaten. Los van dit praktische ongemak moest de organisatie van de inauguratie grotendeels worden overgedaan. Een nieuwe volmacht moest worden uitgeschreven, en die diende opnieuw door de Staten te worden aanvaard.

De vorstin betuigde in een *depêche* begrip voor het argument dat door het overlijden van Maria Elisabeth ook het voornaamste motief voor een gezamenlijke inauguratie in Brussel weggefallen was. Toch droeg zij op om deze alternatieve methode voor te stellen als een gunst om de gewestelijke financiën te sparen. Als de gewesten evenwel voet bij stuk hielden en een plechtigheid binnen hun eigen grenzen wensten, dan stond zij dat toe. De suggestie dat haar schoonbroer hoogstpersoonlijk naar elk gewest zou reizen voor het zweren van de eden, achtte zij om dezelfde financiële reden weinig raadzaam. Prinselijke aanwezigheid in Brabant en Vlaanderen en aanstelling van commissarissen voor de overige gewesten, bleef net zoals in 1717 de norm.³⁸ Op 26 januari 1742 vergaderde

³⁶ Akte van 10 mei 1741, ondertekend door 18 getitelde edelen (ARA, GR, nr. 9A, f. 78-83v.).

³⁷ Brief van de Staten van Vlaanderen aan Maria Elisabeth, 21 juli 1741 (ARA, GR, nr. 9A, f. 117-122v.).

³⁸ *Depêche* van Maria Theresia aan Harrach, 15 nov. 1741 (HHStA, Depeschen, nr. 19). Een kopie van de volmacht voor Karel Alexander is te vinden als bijlage bij het *depêche* van 22 nov. 1741 in hetzelfde archiefnummer. De vorstin herhaalde trouwens haar voorkeur – niet de verplichting – voor een aangemaakte plechtigheid in haar *depêche* van 10 januari 1742 (HHStA, Depeschen, nr. 20).

de Kabinetsjointe opnieuw over dit dossier.³⁹ De Staten van Vlaanderen maakten in juni formeel kenbaar een inauguratie in Gent te verlangen. Wegens het overlijden van de landvoogdes achtten zij elke reden voor een Brusselse ceremonie opgeheven.⁴⁰ Nadien werd de organisatie evenwel op de lange baan geschoven, maandenlang verdween het dossier van de regeringstafel. Wellicht slorpten de oorlog en de vorming van het Pragmatieke Leger te veel aandacht op.

De Kabinetsjointe verliet in juni 1743 definitief de piste van een gecombineerde inhuldigingsceremonie in de wetenschap dat op Luxemburg na geen enkel gewest hier nog mee zou instemmen.⁴¹ Dankzij deze vergadering werd het dossier over de inauguraties, na bijna een jaar radiostilte, opnieuw vlotgetrokken. Königsegg-Erps schreef enkele dagen later een decreet aan de Jointe voor de Inauguratie. Opvallend genoeg ging hij er in dat decreet van uit dat de eed niet alleen in naam van Maria Theresia, maar ook in naam van Franz Stephan zou worden gezworen. De bekrachtiging van de grondrechten en privileges in de Nederlanden door de mederegent van de vorstin leek een uitgemaakte zaak.⁴² Is Maria Theresia onder tijds- en oorlogsdruk gezwicht voor de desiderata van enkele Zuid-Nederlanders en wilde zij op deze manier mogelijke bezwaren van de Staten ontmijnen? Het heeft er alle schijn van. De jointe moest niet enkel haar volmacht voor Karel Alexander beoordelen, maar ook de volmachtbrief vanwege Franz Stephan en het document waarmee de Staten officieel van het mederegentschap op de hoogte konden worden gebracht.

Königsegg-Erps opteerde nu duidelijk voor de vlucht vooruit. In augustus verstuurde hij een rondzendbrief om de Staten het mederegentschap en Franz Stephans wens om in die hoedanigheid trouw te zweren aan de gewestelijke rechten, mee te delen.⁴³ Enkele dagen later deputeerde hij graaf de Lalaing, raadsheer

³⁹ Consult van de Kabinetsjointe, 26 januari 1742 (ARA, GR, nr. 6, f. 139-146).

⁴⁰ Gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen aan "Votre Excellence" (Harrach?), 16 juni 1742 (ARA, GR, nr. 9A, f. 112-115v.). Nochtans ging het decreet waarmee Harrach op 14 februari de volmachtbrief aan de Staten van de Zuid-Nederlandse gewesten had gestuurd, nog altijd uit van een gecombineerde beëdiging (ARA, GR, nr. 6, f. 149-150).

⁴¹ Consult van de Kabinetsjointe, 11 juni 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 155-160v.). Cf. consult van de Jointe voor de Inauguratie, 27 juni 1743, met bijlagen (ARA, GR, nr. 6, f. 161-176). In de vergadering van 11 juni werd ook beslist om de kanselier van Brabant aan de Jointe voor de Inauguratie toe te voegen: benoemingsbrief, 15 juni 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 184). Uit een decreet van Königsegg-Erps aan de Jointe voor de Inauguratie van 17 juni 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 178-179v. en f. 185) blijkt ten andere welke praktische problemen de personeelsswissel aan de top van het landsbestuur met zich meebracht. In de papieren van de secretaris van Harrach waren alsnog heel wat stukken over de inhuldiging teruggevonden, waaronder gewestelijke instemmingsakten. Königsegg-Erps merkte echter op dat daarmee nog niet alle stukken terecht waren.

⁴² Decreet van Königsegg-Erps aan de Jointe voor de Inauguratie, 13 juni 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 154-154v.).

⁴³ Brief van Königsegg-Erps aan de Zuid-Nederlandse Staten, 26 aug. 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 237-237v.); authentieke kopie van een brief van Franz Stephan aan Königsegg-Erps, 11 aug. 1743 (Rijksarchief Gent (verder RAG), Staten van Vlaanderen (verder SVV), nr. 73).

van State, en burggraaf Pattijn, raadsheer-regent in de Hoge Raad der Nederlanden, raadsheer van State en voorzitter van de Raad van Vlaanderen, om de Staten te informeren over de Weense desiderata aangaande de inauguratie, en over de wens van de mederegent.⁴⁴ In september kwamen zowel de Staten als de adel van Vlaanderen opnieuw samen om officieel ingelicht te worden over het vorstelijke verzoek om ingehuldigd te worden. Hen werd meegedeeld dat de plechtigheid in Gent zou plaatsvinden, en dat de landvoogd een eed in naam van Maria Theresia en een eed in naam van haar gemaal zou zweren. De Staten nodigden vervolgens de subalterne besturen uit om hun advies te verstrekken, nadien kwamen de clerus en de Leden opnieuw samen om zich over het voorstel te buigen.⁴⁵ De Staten stemden er uiteindelijk volmondig mee in.⁴⁶

Echter, het bleef wachten op zekerheid over Karel Alexanders komst vooraleer de Staten effectief met de voorbereidingen konden starten. Bovendien doken ceremoniële twistpunten en praktische problemen op die de organisatoren, zowel de Staten als de centrale regering in Brussel, nieuwe hoofdbrekens bezorgden.⁴⁷ Zo verzochten de baljuw en leenmannen van de kasselrij Oudburg van Gent om bij de inauguratie na de clerus en Leden van Vlaanderen de eerste rang te genieten of om de Raad van Vlaanderen toe te staan om zoals in het verleden de rangorde onder de subalterne besturen te bepalen. Zij vreesden dat de kasselrijen Kortrijk en Oudenaarde hun eerste positie zouden betwisten, zoals zij bij de inhuldiging van Karel II in 1666 en bij de Vlaamse aanvaarding van de Pragmatieke Sanctie in 1723 hadden gedaan. Zij baseerden zich, naast de oplossing die

⁴⁴ Brief van Königsegg-Erps aan de clerus, adel en Leden van Vlaanderen, 31 aug. 1743 (ARA, GR, nr. 6, f. 189-189v.).

⁴⁵ Brief van Königsegg-Erps aan graaf de Lalaing en burggraaf Pattijn, 31 aug. 1743 (RAG, SVV, nr. 73); resoluties van de Staten van Vlaanderen, 26 sep. en 10 okt. 1743 (RAG, SVV, nr. 73 en nr. 425, f. 23-25).

⁴⁶ Resoluties van de Staten van Vlaanderen, 28 okt. en 8 nov. 1743 (RAG, SVV, nr. 425, f. 82-93v. en f. 126-132); clerus en Leden van Vlaanderen aan Königsegg-Erps, 8 nov. 1743 (ARA, GR, nr. 9A, f. 103-110v.). Voor de instemmingsakten van de clerus van Gent en Brugge, de getitelde Vlaamse adel, de hoofdcolleges (Gent, Brugge en het Brugse Vrije) en de subalterne besturen: RAG, SVV, nr. 73 (kopieën in RAG, SVV, nr. 425, f. 25-126 en f. 132-147). De originele aanvaardingsbrief van de adelstand, van 27 september 1743 en met 15 handtekeningen, is te vinden in: ARA, GR, nr. 9A, f. 93-94v. In hun brief van 8 november vroegen de Vlaamse Staten ook een dag vast te leggen voor de inauguratie, zodat er voldoende tijd zou zijn om de plechtigheid voor te bereiden. De resolutie van diezelfde dag maakt duidelijk dat op vraag van Brugge vooralsnog niet vastgelegd werd dat de plechtigheid in Gent zou plaatsvinden, men hield het bij 'binnen de provincie', al maakte dat in de maanden nadien geen verschil.

⁴⁷ Voor alle praktische voorbereidselen, gaande van de bouw van het theater over het ontwerpen van het vuurwerk, het schieten van wild voor het banket tot het afvuren van artilleriegeschut, verwijs ik naar de kopieën van tientallen akten in: RAG, SVV, nr. 425, een register dat volledig aan de organisatie van de inauguratie is gewijd. Belangrijk bij dit alles was de rol van J.B. Aimé, de agent van de Staten van Vlaanderen in Brussel. Diverse brieven in de nummers 73 en 425 van het archief van de Staten wijzen erop dat Aimé een onontbeerlijke schakel was tussen de Staten en het centrale gouvernement in Brussel. Hij sprak Königsegg aan over allerhande praktische kwesties, zoals het aantal hovelingen en paarden dat onderdak moest krijgen of het wild dat geschoten moest worden.

in 1723 in hun voordeel uit de bus was gekomen, onder meer ook op de inauguratie van 1702 om hun aanspraak kracht bij te zetten. Dat is een frappant gegeven. Zoals hoger al werd aangegeven, was Filips V in 1702 als landsheer in de verschillende Zuid-Nederlandse gewesten ingehuldigd. Desondanks weigerde Karel VI hem als wettig vorst te erkennen. Beide heren hadden tijdens de Spaanse Successieoorlog tegen elkaar gestreden om de nalatenschap van Karel II. Hoewel de hispanofiele Karel VI dankzij de vredesverdragen van Utrecht, Rastatt en Baden de voormalige Spaanse Nederlanden en de Spaanse territoria op het Italiaanse schiereiland bij zijn monarchie kon voegen, heeft hij het verlies van de Spaanse troon aan Filips nooit helemaal kunnen verteren. Jarenlang deed hij Filips' landsheerschap in de Nederlanden af als een usurpatie, moedwillig voorbijgaand aan de inhuldigingen in 1702. Enkel de Spaans-Habsburgse plechtigheden kregen precedentswaarde bij de organisatie van zijn eigen inzegeningen.⁴⁸ Dit veranderde dus in 1743 met de argumenten van de Oudburg. Kortrijk en Oudenaarde baseerden zich anderzijds op de inhuldigingen van Filips II (1555), Filips III (1616), Karel II (1666) en Karel VI (1717), al werden hun argumenten betwist door de kasselrij Oudburg. Op basis van talloze retroakten en representaties door de betrokken instanties adviseerde de jointe om Oudburg voorrang te gunnen voor beide andere kasselrijen, maar dat de steden Kortrijk en Oudenaarde aan de kasselrij Oudburg zouden voorafgaan. Königsegg-Erps voegde zich daarnaar.⁴⁹

Een dergelijke ceremoniële kwestie kan ons in de eenentwintigste eeuw futiel lijken, maar dat was het voor de betrokkenen allerminst. Barbara Stollberg-Rilinger benadrukte dat twisten om rangorde eigen waren aan de vroegmoderne samenleving, en dat de logica achter dit gegeven zich des te meer opdrong bij publieke gelegenheden, waaronder ook de inauguraties in dit artikel gerekend kunnen worden. Dergelijke evenementen boden een gemeenschap de mogelijkheid om hun interne ordening te presenteren of te 'ensceneren', zoals Stollberg-Rilinger het uitdrukt. Daaraan dankten deze ceremonieën hun performatieve karakter. Een rangconflict was geen teken van ijdelheid, maar werd beschouwd als het afdwingen van respect voor een rechtmatig bezit. In die optiek is het verzoek van de Oudburg van Gent niet triviaal, maar net inherent aan de toenmalige corporatieve maatschappij. Het bovenstaande illustreert tevens het belang

⁴⁸ Cf. Van Gelder, 'The investiture', p. 460 (eindnoot 82). Over Karels houding tegenover Filips V en diens Anjousaanse regime in de Zuidelijke Nederlanden: K. Van Gelder, 'L'empereur Charles VI et "l'héritage anjouin" dans les Pays-Bas méridionaux (1716-1725)', *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 58/1 (2011), pp. 53-79.

⁴⁹ Brief van Königsegg aan de Jointe voor de Inauguratie, 16 sep. 1743 en consult van deze jointe, 29 nov. 1743, met tientallen bijlagen (ARA, GR, nr. 9B, f. 88-153).

van precedenten, en de problemen die opdoken in kwesties met tegenstrijdige historische voorbeelden.⁵⁰

Naast ceremoniële kwesties moesten ook praktische beslommingen worden aangepakt. Op de Vrijdagmarkt werd een theater voor de ceremonie gebouwd, terwijl op verschillende locaties in de stad triomfbogen werden voorzien. Niet alle beslissingen ter zake werden zomaar door alle stadsbewoners in dank afgenomen. Zo protesteerde de ontvanger van de Sint-Jacobskerk tegen de bouw van de houten logies op het kerkhof van deze parochiekerk. Hij stelde dat dit schade en kosten met zich meebracht, en dat er geen voorafgaand overleg was gepleegd. Daar hadden de opdrachtgevers van de werken, de Staten van Vlaanderen, evenwel geen oren naar. De voortgang van de organisatie was prioritair.⁵¹

In dit verband dringt zich een uitweiding op over de verantwoordelijkheid voor de organisatie. Welk bestuurlijk niveau coördineerde de voorbereidselen, en wie droeg de voornaamste kosten? Volgens Micheline Soenen was het onderscheid tussen blijde inkomsten en inhuldigingen op één fundamenteel punt erg prozaïsch: de kosten van inkomsten werden in essentie door de gaststad gedragen, terwijl inhuldigingen doorgaans gefinancierd werden door het centrale gouvernement of door de standen van het betrokken gewest.⁵² Volgens Luc Duerloo trokken de Staten al in de vroege zeventiende eeuw, te beginnen met de inhuldiging van Filips III in 1616, de organisatie van deze ceremonieën naar zich toe. Niet langer werden alle voorname steden aangedaan, de plechtigheid werd tot de hoofdstad van het gewest beperkt, en in plaats van de stadsbesturen waren het leden van de Staten die de eden in ontvangst namen en zwoeren.⁵³ Ook voor 1744 bevestigen de archivalia dat het gewestelijke niveau bij de organisatie van de inauguratie van veel groter belang was dan het stedelijke niveau, zeker waar het op de kosten aankomt.

Een brief van Königsegg-Erps aan de Gentse Schepenbank van de Keure maakt duidelijk dat van deze stad wegens haar deplorabele financiële toestand geen grote investeringen werden verwacht.⁵⁴ Wel verzochten de Staten de stad

⁵⁰ B. Stollberg-Rilinger, 'Rang vor Gericht. Zur Verrechtlichung sozialer Rangkonflikte in der frühen Neuzeit', *Zeitschrift für Historische Forschung*, 28/3 (2001), pp. 385-418. Stollberg-Rilinger bespreekt ook de veelheid aan hiërarchische criteria die een rol konden spelen, en die vaak onderling tegenstrijdig waren. In die zin was een ceremonie de uitdrukking van één hiërarchie, waarin iedereen één sociale rol speelde, die echter kon botsen met andere rollen en rangorden bij andere gelegenheden.

⁵¹ Cf. stukken in RAG, SVV, nr. 425, f. 231.-239.

⁵² M. Soenen, 'Fêtes et cérémonies publiques à Bruxelles au Temps Modernes', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 68 (1985), p. 48. Bij de inauguraties in 1717 droegen de Brabantse en Vlaamse Staten minstens bij in de kosten voor het theater en andere decoraties: Van Gelder, 'The investiture', p. 456 (eindnoot 5).

⁵³ L. Duerloo, 'Verbeelde gewesten. Zelfbeeld en zelfrepresentatie in de Zuidelijke Nederlanden', *De Zeventiende Eeuw*, 16/2 (2000), p. 4.

⁵⁴ Brief van Königsegg-Erps aan de schepenbank van de Keure, 30 maart 1744 (Stadsarchief Gent (verder SAG), Oud Archief – reeks 111ter, nr. 5).

Gent om te waken over de organisatie van het eetfestijn, het bal en andere onderdelen van de feestelijkheden. Het stadsbestuur kreeg verder de opdracht om commissarissen aan te stellen voor toezicht op de levering van benodigdheden en op de ordehandhaving tijdens de plechtigheid.⁵⁵ Daarvoor werden de kapiteins van de burgerwacht opgedragen om op 25 april al hun leden onder de wapens te roepen. Elk lid van deze wachtkorpsen moest dan in kostuum verschijnen, zodat elk korps in vol ornaat naar de hun toegewezen plaats kon marcheren. Wie niet opdaagde, riskeerde een geldstraf en een berechting voor de krijgsraad. Verder verbood de magistraat om op de dag van de ceremonie met karren, koetsen of paarden te rijden op de Vrijdagmarkt of door de straten waarlangs de optocht zou passeren. Stellingen bouwen was evenmin toegelaten, net als klimmen op de piëdestal van het standbeeld van Karel V. Elke inwoner van de betrokken straten werd bovendien verplicht om de openbare weg voor zijn woonst schoon te maken, en de Gentenaars werden opgeroepen hun huizen te verlichten.⁵⁶ Ook voor de artilleriesalvo's werd de stad verantwoordelijk gesteld.⁵⁷ Dit zijn evenwel geen hoofdzaken, de Staten namen het voortouw.

5. De langverwachte inauguratie

Op 26 maart 1744 kwamen Karel Alexander en Maria Anna in Brussel aan. Eindelijk kwam alles in een stroomversnelling terecht. Karels bevelhebberschap rechtvaardigde namelijk slechts een kort oponthoud. Hij moest immers deelnemen aan de nakende zomercampagne in het Rijngebied. Begin april kwam het verlossende nieuws: de datum voor de Brabantse inhuldiging werd op 20 april geagendeerd, voor Vlaanderen werd 27 april vooropgesteld.⁵⁸ Geheel volgens de traditie werd een programmaboek gedrukt waarin het verloop, de deelnemers en de iconografie van het hele gebeuren omstandig worden toegelicht. Indien niet anders vermeld, is onze beschrijving van de ceremonie op deze bron gebaseerd, al

⁵⁵ Resolutie van de Staten van Vlaanderen, 6 maart 1744 (RAG, SVV, nr. 73).

⁵⁶ Voorgebod van de stad Gent, 15 april 1744 (SAG, Oud archief – reeks 108bis, nr. 226). Voor een overzicht van alle praktische zaken die door het stadsbestuur werden beslist: kopie van de resolutie van de schepenbank van de Keure, 13 april 1744 (SAG, Oud archief – reeks 111ter, nr. 5).

⁵⁷ Brief van Maria Anna en Karel Alexander aan de Schepenbank van de Keure en de Raad van de stad Gent, 15 april 1744 (ARA, GR, nr. 6, f. 229).

⁵⁸ Decreet van Karel Alexander aan de Jointe voor de Inauguratie, 31 maart 1744 (ARA, GR, nr. 6, f. 212-212v.). Opnieuw diende de inhuldiging van 1717 als voorbeeld van hoe de Staten aangeschreven moesten worden om dit bekend te maken en voor de formaliteiten van de plechtigheid: consult van de Jointe voor de Inauguratie, 1 april 1744 (ARA, GR, nr. 6, f. 213-216); cf. kopieën van brieven van Maria Anna en Karel Alexander aan de Staten en de Raad van Vlaanderen, beide van 1 april 1744 (ARA, GR, nr. 9A, f. 289-289v. en f. 297-297v.) en brief van de Raad van Vlaanderen aan de hoogbaljuw, schepenen en Raad van Gent, 6 april 1744 (SAG, Oud archief – reeks 111ter, nr. 5, map 1744).

houden wij in het achterhoofd dat dit programmaboek de lezers een ideaal scenario voorschotelt en het resultaat is van correcties. Zo blijkt uit de minuut dat verschillende passages de uiteindelijke versie niet haalden, wij halen daar verder één voorbeeld van aan.⁵⁹

Qua verloop en parcours doorheen de stad volgde de plechtigheid in 1744 grotendeels een eeuwenoud model. Aan de barrière van Oordegem werden de landvoogden en hun gevolg van hovelingen en militairen op 25 april opgewacht door een deputatie van de Staten van Vlaanderen. In de stad Gent werden zij vervolgens onder saluutvuur welkom geheten door de beide Gentse schepenbanken, die de landvoogden de sleutels van de stad overhandigden. Vervolgens trok de koetsenkaravaan naar de Sint-Pietersabdij via straten die met een dubbele rij gewapende burgers waren omzoomd. In de abdij werden zij verwelkomd door tientallen hoogwaardigheidsbekleders, die daarbij de landvoogdes de hand kusten. Op 26 april gingen de audiënties verder, werden de commissiebrieven voor de aanwezigen bij de inauguratie gecontroleerd en werden nog enkele ceremoniële knopen doorgehakt.

Een kladversie van het programmaboek is op dit punt revelerend. Een lange doorstreepte passage die niet in de uiteindelijke druk is weerhouden, geeft inkijk in enkele ceremoniële twistpunten die op de valreep nog opgelost dienden te worden. Blijkbaar vond de adel dat de lijst voor de rangorde in de optochten en de zitplaatsen bij de ceremonieën, opgemaakt door de Raad van Vlaanderen, de orde uit 1717 niet respecteerde. De landvoogd besliste echter dat er onvoldoende tijd restte om deze zaak nog ten gronde te onderzoeken, en dat alles bleef zoals voorzien. Een andere probleem deed zich voor met het Brugse Onze-Lieve-Vrouwekapittel, dat gedeputeerden had benoemd naast de deputatie van de generaliteit van de clerus van Brugge. Karel Alexander liet hen echter niet toe, omdat dit ook in 1717 niet het geval was geweest. Wel kon het kapittel daarover een representatie indienen indien het dit nodig achtte.⁶⁰ Opnieuw blijkt hieruit het belang van rangorde in publieke ceremonieën.

⁵⁹ *Relation de l'Inauguration solennelle de sa Sacrée Majesté Marie Therese, Reine de Hongrie et de Boheme, Archiduchesse d'Autriche &c., comme Comtesse de Flandres, célébrée à Gand, Ville Capitale de la Province, le XXVII. Avril 1744*, Gent, 1744. De auteur van dit werk is onbekend, weduwe P. de Goesin verzorgde de uitgave. De door Königsegg-Erps en de hoofd-voorzitter van de Geheime Raad goedgekeurde minuut die als basis diende voor de gedrukte versie, is te vinden in: ARA, GR, nr. 9B, f. 296-339v. Een ander door Königsegg-Erps goedgekeurd en eigenhandig ondertekend exemplaar bevindt zich in: RAG, SVV, nr. 73. Uit de resolutie van de Staten van Vlaanderen van 8 juni 1744 (RAG, SVV, nr. 73) blijkt dat de Goesin toelating kreeg om voor rekening van het gewest tot duizend exemplaren te drukken.

⁶⁰ ARA, GR, nr. 9A, f. 192-226, hier specifiek f. 199v.-201; cf. apostille van 26 april van Karel Alexander op een ongedateerd rekwest over deze kwestie (ARA, GR, nr. 9A, f. 304-306v.). De gedrukte ranglijst van de Raad van Vlaanderen is te vinden in dezelfde archiefbundel, f. 245-246v.

Enkele dagen voordien was ook discussie ontstaan over wie het recht had de standaard van Vlaanderen te dragen. Bij de inhuldiging van Karel II in 1666 had de hoogbaljuw die taak op zich genomen, en de Staten stuurden opnieuw aan op dit scenario. Echter, de burggraaf van Gent, zich baserend op een provisionele sententie uit 1702, beweerde dat deze eer hem toekwam, aangezien de Gentse burggraven traditioneel de titel “Connétable et Guidon héréditaire de Flandres” droegen. De toenmalige titeldrager was de prins van Rohan-Soubise, een onderdaan van de Franse kroon waarmee Oostenrijk op gespannen voet leefde. Spoedig ging de discussie over de vraag of de burggraaf het recht had een vertegenwoordiger aan te duiden, zoals in 1717 was gebeurd. Uiteindelijk hakte de landvoogd op advies van de Geheime Raad de knoop door; in samenspraak met de prins werd de markies van Woestine als vervanger aangeduid, onder meer wegens zijn bloedverwantschap met de Meluns, die in 1717 nog de titel van burggraaf van Gent droegen.⁶¹ Voor een tweede maal fungeerde dus de inauguratie van de eertijds verguisde Filips V als referentiepunt. En andermaal zorgde de publieke veruitwendiging van een rang voor problemen.

Ook tussen de beide Gentse schepenbanken ontspoon zich een discussie. Zij raakten het aanvankelijk niet eens over hoe over de inhuldiging moest worden gedelibereerd en beslist. Maria Anna en Karel Alexander riepen hen op zo spoedig mogelijk een oplossing te vinden, desnoods provisioneel. De Raad van Vlaanderen hakte de knoop door en besloot dat beide schepenbanken inspraak hadden in het ceremonieel, maar dat enkel de schepenbank van de Keure bevoegd was voor financiële beslissingen. Op 24 april vergaderden beide banken dan ook gezamenlijk, en onder meer de aanhef van de volmacht voor de Gentse gedeputeerden bij de plechtigheid werd in die zin aangepast.⁶² Zoals hierboven vermeld heetten ook beide schepenbanken de landvoogden welkom bij hun aankomst in de stad. Stilaan tekent zich aldus een patroon af. De inauguratie werd door meerdere publiekrechtelijke instanties, corporaties of individuen aangegrepen om via hun deelname en hun plaats binnen het evenement, over onderlinge machtsverhoudingen te onderhandelen. In die optiek kunnen de ceremoniële twistappels gezien worden als indicatoren van de speelruimte die het ceremonieel

⁶¹ Brief van Karel Alexander aan de Jointe voor de Inhuldiging, 14 april 1744, brief van de Raad van Vlaanderen aan Maria Theresia, 18 april 1744 en consult van de Geheime Raad, 19 april 1744 (ARA, GR, nr. 9A, f. 310-319.); brief van de Raad van Vlaanderen aan de Staten van Vlaanderen, met bijlagen, 17 april 1744, en antwoordbrief van dezelfde dag (RAG, SVV, nr. 73).

⁶² Kopie van een brief van Maria Anna en Karel Alexander aan (vermoedelijk) de Raad van Vlaanderen, 21 april 1744, met bijlagen (SAG, Oud archief – reeks 111bis, nr. 1, f. 19v.-24); cf. kopie van de uitspraak van de Raad, 23 april 1744 (SAG, Oud archief – reeks 111ter, nr. 5).

aan deze actoren verschaft om hun posities ten opzichte van elkaar te definiëren.⁶³

De eigenlijke inauguratie, op 27 april, voltrok zich als een toneelstuk in drie bedrijven. Eerst trok de landvoogd, volgens eeuwenoud gebruik, naar de kerk van de Sint-Pietersabdij. De rangorde in de stoet notabelen die Karel Alexander voorafging, was strikt bepaald. Eerst kwamen de afgevaardigden van de subalterne besturen, gevolgd door gedeputeerden van de drie hoofdcollages. Daarna traden achtereenvolgens de standaarddrager, de enige aanwezige beer van Vlaanderen, de adel, de clerus, de wapenherauten, de erfachtige maarschalk van Vlaanderen, opnieuw enkele clerici en tot slot de belangrijkste hovelingen en de landvoogd zelf aan. De landvoogd en zijn hovelingen werden omgeven door de wachtkorpsen van de boogschutters en de hellebaardiers.⁶⁴ Ook de zitplaatsen in de kerk waren volgens deze strikte hiërarchie vastgelegd. Het belang van deze bepalingen werd hoger al toegelicht.

Na de eredienst trok de stoet in dezelfde rangorde naar de Sint-Baafskathedraal, waar opnieuw een eredienst plaatsvond. Nadat de volmachtbrief was voorgelezen en de gedeputeerden van de clerus, de adel, de drie hoofdcollages en de gedeputeerden van het Land van Aalst en het Land van Dendermonde de handtekening van Maria Theresia hadden gekust, zwoer de landvoogd in naam van de vorstin dat zij “entretiendra & observera, fera entretenir & observer tout ce que Feu l’Empereur & Roi Charles VI, que Dieu absolve, a juré & promis audit Païs & Comté de Flandres, & généralement tout ce à quoi une bonne Dame & Princesse Souveraine est tenue & obligée”.⁶⁵ Vervolgens nam Karel Alexander symbolisch bezit van het graafschap door driemaal een kleine klok te luiden naast het baldakijn waaronder hij de mis bijwoonde. Pas op dat ogenblik zwoeren ook de gedeputeerden hun eed van trouw en gehoorzaamheid. Daarna legde de landvoogd ook de eed af in naam van de mederegent.⁶⁶ Ditmaal herhaalden de gedeputeerden hun eed van trouw en gehoorzaamheid niet, die was enkel voorbehouden voor de vorstin. Tot slot van deze ceremonie scandeerde de menigte in de kathedraal meermaals “Vive Marie Therese Reine de Hongrie et de Boheme

⁶³ Cf. B. d’Hainaut-Zvény, ‘Feesten en vermakelijkheden onder de regering van Karel van Lotharingen’, in *Karel Alexander van Lotharingen*, pp. 120 en 123.

⁶⁴ In totaal vergezelden dertig boogschutters en dertig hellebaardiers samen met 176 leden van de landvoogdelijke hofhouding hun meesters naar Gent: cf. overzichtslijst in ARA, GR, nr. 9B, f. 358-358v.

⁶⁵ Citaat in: *Relation de l’inauguration*, p. 19. In tegenstelling tot Brabant, waar de tekst van de Blijde Inkomst werd voorgelezen en de nieuwe hertog zwoer elk van de artikelen te respecteren, bestond er in Vlaanderen geen geschreven constitutionele tekst waarin ondubbelzinnig alle rechten werden opgesomd.

⁶⁶ Een authentieke kopie van de volmacht gegeven door de mederegent is te vinden in: RAG, SVV, nr. 425, f. 191-195v.

Comtesse de Flandres”, waarna een *Te Deum* werd aangeheven.⁶⁷ Alle klokken werden geluid en artilleriesalvo’s weerklonken.

De derde handeling vond plaats op de Vrijdagmarkt, waar aan de kant van de Sint-Jacobskerk een theater was opgericht, bestaande uit negen arcaden. Dit theater vormde het voornaamste onderdeel van de gelegenheidsarchitectuur die naar aanleiding van deze plechtigheid was opgebouwd, en was maar liefst 180 voet lang en 150 voet hoog. De ontwerper was de Gentse meester-timmerman en bouwmeester David ’t Kindt (1699-1770), op dat ogenblik een rijzende ster aan het Gentse architectuurfirment en gangmaker van de rococostijl in deze stad.⁶⁸ ’t Kindt ontwierp niet alleen het theater, maar zorgde als aannemer ook voor het aanvoeren van materialen en een deel van de bouw ervan, en werd daarvoor vergoed met 16.000 gulden.⁶⁹

Onder dit theater werd opnieuw de volmacht voorgelezen, waarna ditmaal de gedeputeerden van de subalterne besturen de vorstelijke handtekening kusten. Andermaal zwoer de landvoogd in naam van Maria Theresia hun rechten te respecteren, en de gedeputeerden spraken vervolgens hun loyaliteit uit. Tot slot eindigde Karel Alexander opnieuw met de eed in naam van Franz Stephan. Dezelfde lof- en vreugdekreten volgden als na de dienst in de kathedraal, en over de samengetroefte menigte werden gouden, zilveren en koperen herdenkingsmedailles uitgestrooid.⁷⁰ Nadien vond een groots banket op het stadhuis plaats.⁷¹ Vooral het dessert sprong daarbij in het oog. Het was een meesterwerk van de Gentenaar Carel Audenroeghe en bestond uit 59 onderdelen met vele tientallen suikerfiguren die bogen en fonteinen, maar ook allegorieën of deugden en talenten van de nieuwe gravin uitbeeldden.⁷² Daags nadien eindigden de fes-

⁶⁷ Citaat in: *Relation de l'inauguration*, p. 21. Voor de volmachten waarmee de clerus, hoofdcolleges en subalterne colleges hun gedeputeerden uitrustten: ARA, GR, nr. 9A, f. 125-190.

⁶⁸ D. Vervenne, *David 't Kindt, leven en werk. Een bijdrage tot de kennis van de Gentse bouwkunst in de 18de eeuw*, Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, 1983, pp. 24-31. Enige iconografische toelichting is te vinden in een summier beschrijving van het theater, wellicht van de hand van David 't Kindt zelf, met een brief van 't Kindt aan een onbekende 'Mijnheer', 30 april 1744 (ARA, GR, nr. 9A, f. 237-239).

⁶⁹ Vervenne, *David 't Kindt*, pp. 48-51 en pp. 185-188; rekening van Jan Walckiers (RAG, SVV, nr. 76).

⁷⁰ Voor meer informatie over deze medailles: A. De Witte, 'Les jetons et les médailles d'inauguration frappé par ordre du gouvernement général aux Pays-Bas autrichiens, 1717-1794', *Revue belge de Numismatique*, 54 (1898), pp. 161-174 en 326-334.

⁷¹ De landvoogden hadden specifieke culinaire wensen. Zo verlangden zij mosselen uit de Oostendse haven te proeven, waarna sasmeeester Olliviers de opdracht kreeg een mand met kleine mosselen in de haven te gaan plukken: brief van 21 april 1744 aan Olliviers, afzender onbekend (RAG, SVV, nr. 73).

⁷² De dessertdis was zo merkwaardig dat ze het onderwerp vormt van een gedrukt traktaatje met alle iconografische uitleg: *Beschryvinge van het laatste taefel-geregt (ofte) dessert, dienende op de Solemnele Huldinge van Haere Konninglyke Majesteyt Maria Theresia Koninginne van Hongarien, en Bohemen, &c. &c. &c. als gravinne van Vlaenderen, gedaen binnen Ghendt, den 27. April 1744*, Gent, s.d., 23 p. Een exemplaar is te vinden in: ARA, GR, nr. 9B.

Afbeelding 2: Gravure van het theater op de Gentse Vrijdagmarkt, opgericht naar ontwerp van David 't Kindt voor de inauguratie van Maria Theresia als gravin van Vlaanderen (© Universiteitsbibliotheek Gent).

tiviteiten met een vuurwerk rond het standbeeld van keizer Karel V op de Vrijdagmarkt. Het is moeilijk uitspraken te doen over het publiek van deze inauguratie, maar het programmaboek spreekt over een grote menigte kijklustigen, niet alleen Gentenaars maar ook inwoners van de rest van het graafschap.⁷³

⁷³ 't Kindt, *Relation de l'inauguration*, p. 8 en p. 27.

Afbeelding 3: Voor- en achterzijde van een gouden medaille ter gelegenheid van de inauguratie van Maria Theresia (© Koninklijke Bibliotheek van België, Penningkabinet).

Het spreekt voor zich dat aan deze festiviteiten een stevig prijskaartje hing. Nochtans was de nood om de kosten te drukken, gezien de precaire toestand van de staatsfinanciën, tijdens de organisatie meermaals benadrukt, en wel door alle betrokken partijen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de dépêches van Maria Theresia of de instemmingsakten van meerdere subalterne besturen. Ook Königsegg-Erps had opgeroepen om de ceremonie tegen de laagst mogelijke kost te organiseren.⁷⁴ Onder meer de wens om alle inauguraties te bundelen in Brussel was naast de bekommernis om Maria Elisabeths gezondheid ingegeven door financiële overwegingen, net als de keuze voor een optocht in koetsen en niet te paard.⁷⁵ Een vergelijkende tabel waarin de onkosten van de inauguratie van Maria Theresia naast die van Jozef II worden gepresenteerd, laat echter uitschijnen dat deze nobele doelstelling allerminst werd gehaald.⁷⁶ In 1744 zou het kostenplaatje volgens dit document 200.000 gulden hebben bedragen. Echter, dit verdacht ronde getal heeft wellicht een politiek doel gediend, met name de inhuldiging in 1781, die ca. 108.000 gulden kostte, verantwoord en verteerbaar maken.

Hoeveel heeft de beëdiging van Maria Theresia als gravin van Vlaanderen werkelijk gekost? In september 1743 droegen de Staten van Vlaanderen Jan Walckiers, commies van de imposities in het kwartier van Gent, op om 80.000

⁷⁴ Brief van Königsegg-Erps aan de Staten van Vlaanderen, 18 sep. 1743 (RAG, SVV, nr. 73).

⁷⁵ Cf. dépêche van Maria Theresia aan Maria Elisabeth, 15 feb. 1741 (HHStA, Depeschen, nr. 19).

⁷⁶ RAG, SVV, nr. 78.

gulden courant klaar te houden.⁷⁷ Twee documenten geven ons echter een preciezere inzicht in de financiële last van de plechtigheid: de rekeningen van Joos Goethals, ontvanger van de werken aangaande de inauguratie, en die van bovengenoemde Jan Walckiers.⁷⁸ Beide stukken laten toe te besluiten dat de Staten om en bij de 130.000 gulden spendeerden, drie tienden meer dan de 100.000 gulden die men vooropgesteld had.⁷⁹

Rest de vraag hoeveel de stad Gent bijdroeg. Enkele betalingsbewijzen duiden op betaling van 400 pond groten voor kledij en uitrusting van de Gentse gedeputeerden tijdens de inhuldiging, 624 pond groten voor kaarsen en flambeewen, en 100 pond groten voor de uitrusting van de officieren van de milities (samen het equivalent van 7868 gulden courant).⁸⁰ Bovendien kreeg het stadsbestuur uitzonderlijk de toelating om aan enkele notabelen kleine sommen geld te betalen naar aanleiding van de beëdiging. Hiervoor werd een uitzondering toegestaan op artikel 102 van het financieel reglement van 1734 dat de bedoeling had de stedelijke financiën te saneren en paal en perk te stellen aan uitwassen.⁸¹ Voor de inhuldiging van Maria Theresia als hertogin van Brabant kon Emma Bossuyt uit de Brusselse stadsrekeningen afleiden dat de Zennestad ruim 50.000 gulden in de ceremonie pompte. Dat is een groot bedrag dat niet in verhouding staat tot de kosten die Gent droeg.⁸² Bijkomend onderzoek naar de Brabantse eedafleggingen is nodig om te kunnen bepalen wat de reden was van dit verschil, en of de theorie van Micheline Soenen hiermee ten dele kan worden ontkracht.

⁷⁷ Resolutie van de Staten van Vlaanderen, 30 sep. 1743 (RAG, SVV, nr. 73). Uit dit document blijkt ook dat voor de inauguratie van Karel VI 100.000 gulden was opgehaald en dat die som nog altijd afbetaald werd, al waren de erfrenten intussen in lijfrenten omgezet.

⁷⁸ Respectievelijk te vinden in RAG, SVV, nrs. 74 en 76. Nummer 75 van het genoemde bestand bevat de bijlagen bij de rekening van Joos Goethals, met onder meer talloze betalingsopdrachten, kwitanties en lijsten van geleverde prestaties of materialen. De rekeningen van Goethals en Walckiers zijn ingediend bij de Staten van Vlaanderen, die ook voor de auditie instonden. Dit bewijst eens te meer dat het provinciale niveau voor de meeste kosten opdraaide.

⁷⁹ Dit vooropgestelde bedrag blijkt uit de resolutie van de Staten van Vlaanderen van 30 sep. 1743 (RAG, SVV, nr. 425, f. 152v.-155).

⁸⁰ SAG, Oud archief – reeks 111ter, nr. 5, map 1744. Ook de Gentse stadsrekeningen reveleren geen verdere grote uitgaven (SAG, Oud archief – reeks 400, nrs. 310 en 311, respectievelijk voor de boekhoudkundige jaren 10 mei 1743-9 mei 1744 en 10 mei 1744-9 mei 1745).

⁸¹ Königsegg-Erps aan stadsbestuur Gent, 18 maart 1744 (SAG, Oud archief – reeks 111ter, nr. 5).

⁸² E. Bossuyt, *De financiële uitrustingsanalyse van een hoofdstad. De Brusselse stadsfinanciën: een institutionele en sociaal-economische analyse (1720-1782)*, Gent, onuitgegeven masterscriptie Universiteit Gent, 2013, pp. 104-105.

6. Besluit

Wat vertelt de bovenstaande analyse ons over de rol van inhuldigingsplechtigheden in het midden van de achttiende eeuw? Eerst en vooral staven de jarenlange inspanningen, de grote hoeveelheid correspondentie tussen de verschillende betrokken bestuursgeledingen en de enorme sommen geld die ingezet werden voor de organisatie ervan, dat aan de inauguratie nog veel belang werd gehecht. Anders dan in 1717 stelden de Staten van Vlaanderen geen fundamentele politieke eisen aan de vorst vooraleer met de eedaflegging in te stemmen.⁸³ De desiderata van de Staten beperkten zich tot de eis om na het overlijden van Maria Elisabeth de plechtigheid in het graafschap zelf te laten plaatsvinden, of om in het geval van een Brusselse ceremonie een aparte dag enkel en alleen voor het graafschap uit de brand te slepen. Dit lijkt de these van Soly en Holenstein over geleidelijk functieverlies te bevestigen. Of dit echter ook voor het hertogdom Brabant geldt, moet extra onderzoek uitwijzen. Echter, dat betekent niet dat de inhuldiging in 1744 geen aanleiding gaf tot onderhandelingen over macht. De eisen die werden geformuleerd waren evenwel niet meer van die aard dat ze de vorst tot toegevingen dwongen of dat beoogden. Veelal ging het om aanspraken van ceremoniële aard tussen verschillende actoren onderling, waarbij de vorst of diens representant een scheidsrechterrol vervulde. Deze eisen waren niet van het kaliber dat zij de inhuldiging op de lange baan schoven.

Waarom duurde het desondanks bijna vier jaar vooraleer de eedafleggingen konden plaatsvinden? De personeelwissel aan de top van het landsbestuur lijkt de grootste oorzaak van de vertragingen te zijn. In hoeverre intern-Brabantse aangelegenheden daar ook toe bijdroegen, is op dit ogenblik onmogelijk te zeggen. Het hertogdom was traditioneel het eerste geweest waar de nieuwe vorst werd ingehuldigd, Vlaanderen moest geduld oefenen. Of en in hoeverre de Vlamingen in de jaren 1741-1744 moesten wachten wegens Brabantse kwesties, kan enkel onderzoek naar de inhuldiging in Brussel verhelderen. De oorlog, hoewel die in de Nederlanden zelf nog niet woedde, zorgde indirect ook voor extra uitstel. De komst van de landvoogd-bevelhebber liet namelijk lang op zich wachten. De Successieoorlog was wellicht ook de reden voor de veralgemeende oproep om de kosten niet nodeloos te laten oplopen.

Als de organisatie geen aanleiding meer gaf tot grote politieke of constitutionele discussies tussen de Staten van Vlaanderen of de stad Gent enerzijds, en de vorstin en haar staatsapparaat anderzijds, waar schuilt dan de essentiële rol van

⁸³ Cf. Van Gelder, 'The investiture', 451-453.

deze plechtigheid? Is het gerechtvaardigd om van functieverlies te spreken? Volgens Barbara Stollberg-Rilinger kunnen politieke daden als symbolen worden gelezen. Het komt er daarom op aan te onderzoeken welke betekenis de actoren aan de inauguratie in Gent in 1744 toeschreven. Simon Karstens onderwierp recent de aanvaarding van de Pragmatieke Sanctie door de Staten in de Oostenrijkse Nederlanden aan een gelijkaardige analyse.⁸⁴ Hij toonde aan dat de formele acceptatie door de standen (1723) en de officiële afkondiging van de nieuwe successieregeling in het bijzijn van alle Zuid-Nederlandse Staten (1725) de bestuurlijke band tussen de Nederlanden enerzijds en de dynastie en de gehele monarchie anderzijds hielpen stabiliseren. Door een veelvuldig beroep op de geschiedenis en de zoektocht naar precedenten om vraagstukken over organisatie, rangorde en participatie te beantwoorden, hielpen deze ceremonieën Karels bewind in de Nederlanden te legitimeren. De deelname van de standen van alle gewesten bevestigde daarenboven de bestuurlijke ordening.

Deze vaststellingen gelden ook voor de inauguratie in 1744. In een turbulente periode voor de Oostenrijkse monarchie zorgde de beëdiging voor het bevestigen van de band tussen de monarch en één van haar veraf gelegen landen. Door de participatie van alle geledingen kregen haar legitimiteit en soevereiniteit, die door de Successieoorlog in vraag werden gesteld, een stevige duw in de rug. Tegelijk werd de bestuurlijke *status quo* herbevestigd. De discussies over rangorde en aanwezigheid waren niet onschuldig of triviaal, maar verraden het belang van deelname aan deze inhuldigheden voor het *Kapital der Ehre* (om een term van Simon Karstens te gebruiken) van de betrokken besturen. Dat zij daarbij de traditie soms verschillend interpreteerden, doet geen afbreuk aan het feit dat zij hun toevlucht namen tot dezelfde geschiedenis. Deze vaststellingen sluiten ook aan bij de opmerking van André Holenstein, die stelt dat de eedaflegging slechts één onderdeel was van een geheel van ceremonieën en rituelen waarin vorst en onderdanen samen participeerden. Deze begeleidingshandelingen, zoals hij ze noemt, zijn evenwel niet zonder betekenis, zoals de twisten over rangorde mooi aantonen. De werking van de plechtigheid hing af van het uitvoeren en de uitstraling van het geheel.⁸⁵

In die optiek lijkt het voorbarig om over functieverlies te spreken. Eerder was er van een transformatie sprake, waarbij de klemtoon van de plechtigheid verschoof van een geritualiseerde onderhandeling tussen vorst en onderdanen, veelal

⁸⁴ S. Karstens, 'Von der Akzeptanz zur Proklamation. Die Einführung der Pragmatischen Sanktion in den Österreichischen Niederlanden. 1720-1723', *Zeitschrift für Historische Forschung*, 40/1 (2013), pp. 1-34.

⁸⁵ Holenstein, *Die Huldigung*, pp. 433-435.